SH.SH.OSTANOV

DESTRUKTIV XULQ PSIXOLOGIYASI

O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI
BUXORO DAVLAT UNIVERSITETI

SH.SH.OSTANOV

DESTRUKTIV XULQ PSIXOLOGIYASI

(O‘quv qo‘llanma)

Oliy o‘quv yurtlarining 5210204- Psixologiya (oila psixologiyasi), 5210205- Psixologiya (yoshlar psixologiyasi) *bakalavriyat ta`lim yo‘nalishi talabalariga mo‘ljallangan*

“Durdona” nashriyoti
Buxoro - 2021

UO'K 159.9.019.43(075.8)
88.2я73
O 49
Ostanov, Sh. Sh.
Destruktiv xulq psixologiyasi [Matn] : o'quv qo'llanma / Sh.Sh.Ostanov. - Buxoro : "Sadriddin Salim Buxoriy" Durdona nashriyoti, 2021. - 544 b.

KBK 88.2я73

Mazkur o'quv qo'llanma 5210204-Psixologiya (oila psixologiyasi), 5210205- Psixologiya (yoshlar psixologiyasi) bakalavriat ta'lim yo'nalishlarining o'quv rejasidagi "Destruktiv xulq psixologiyasi" nomli fan dasturi asosida yaratilgan bo'lib, deviant xulq-atvor muammosi va deviant xulqli bolalarni psixodiagnostika qilish usullari hamda psixokorreksion, psixoprofilaktik, psixokonsultativ tadbirlar xususida mulohaza yuritiladi. O'quv qo'llanma psixologiya bakalavriat ta'lim yo'nalishlari talabalari, amaliyotchi psixologlar, pedagoglar, magistrantlar va shu sohaga qiziquvchilar uchun mo'ljallangan.

Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi tomonidan 2020 yil 28 dekabrdagi 676-sonli buyrug'i bilan oliy o'quv yurtlarining 5210204- Psixologiya (oila psixologiyasi), 5210205- Psixologiya (yoshlar psixologiyasi) bakalavriyat ta'lim yo'nalishi talabalari uchun o'quv qo'llanma sifatida tavsiya etilgan

Taqrizchilar:

Sh.R.Barotov - Psixologiya fanlari doktori, professor, Xalqaro Psixologiya Fanlari Akademiyasi haqiqiy a'zosi (akademigi)
E.Z.Xalimov - Psixologiya fanlari nomzodi, dotsent.

Ushbu o'quv qo'llanma O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 2020-yil 28-dekabrdagi 676-sonli buyrug'iga asosan nashr etishga tavsiya qilindi.

ISBN 978-9943- 7078-8-7

KIRISH

Ma'lumki, jamiyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni tadqiq etishga mo'lgallangan fanlardan biri psixologiya hisoblanadi. Psixologik bilimlarni ijtimoiy hayotning barcha jabhalarida tadbiq etish ko'lami kengayib borishi uning mas'uliyati va nufuzi ortayotganligidan dalolat beradi. Xuddi shu bois psixolog mutaxassislarga nisbatan ijtimoiy buyurtmaning ko'payishi ularning hozirgi zamon talablariga javob beradigan darajada tayyorlashni taqozo qilmoqda.

Inson xulq-atvori, psixologik xususiyatlari bilan bog'liq masala insoniyatni qadim zamonlardan buyon qiziqtirib kelgan. Bu sohada izlanish olib borgan ko'plab olimlar insonning tug'ilganidan boshlab shakllanishi bilan bog'liq barcha hodisalarni o'rganishni tadqiq qilish orqali, uning o'ta murakkab jihatlarini kashf etgan. Haqiqatdan ham, inson xulq-atvorining jamiyatda belgilangan hayotiy normal mezonlardan og'ishi, buzilishi bilan bog'liq muammoni psixologiya fani o'rganadi.

Deviantlik, og'ishgan xulq muammosi psixologlar, shifokorlar, pedagoglar, huquq-tartibot organlari xodimlari, sotsiologlar, faylasuflarda qiziqish uyg'otib kelgan. Og'ishgan xulq mavzusi sohalararo va munozarali xarakterga ega. Yondashuvlarning turli-tumanligi shaxs xulqini og'ishganligini tashhis qilish, uni profilaktika qilish va ijtimoiy psixologik yordam ko'rsatish jarayonida uni bartaraf etish kabi amaliy vazifalarni yechishda ham ko'zga tashlanadi.

Destruktiv xulq psixologiyasi fanining asosiy maqsadi talabalarda shaxs og'ishgan xulqi muammolarining zamonaviy holati haqida ilmiy asoslangan, yaxlit tasavvurning shakllanishida yordamlashishda ko'rinadi.

Mazkur o'quv qo'llanma "Destruktiv xulq psixologiyasi" fani dasturiga asoslangan holda yaratilgan bo'lib, talabalar uchun zarur materiallar izchil ravishda, muayyan tartibda joylashtirilgan. Nazariy va amaliy materiallar nisbati maqsadga muvofiq taqsimlangan bo'lib, nazariya bilan amaliyot birligi prinsipiga to'la rioya qilingan holda, mahalliy va xorijiy adabiyotlardan unumli foydalanilgan.

21. Nishanova Z.T., Tulyaganova. Sh.T. O'smirlik davrida qo'rquv holatlarining namoyon bo'lishi: Uslubiy qo'llanma. – T., 2009.
22. Obshaya psixoloriya: v 7 t.: uchebnik dlya stud. vissh. ucheb. Pod red. B.Bratusya. – M.: Izdatelskiy sentr «Akademiya», 2007.
23. Olimov L.Ya va boshq. Psixodiagnostika. T.: Turon zamin-ziyo. 2014. - 288 b.
24. Olimov L.Ya. va boshq. Deviant xulq-atvor psixologiyasi. B:. Buxoro viloyat bosmaxonasi. 2019. – 178 b.
25. Olimov L.Ya. Nazarov A.M. Xulqi og'ir bolalar psixologiyasi. B:. Buxoro viloyat bosmaxonasi. 2018. – 492 b.
26. Ovcharova R.V. Texnologii prakticheskogo psixologa obrazovaniya: Uchebnoe posobie dlya studentov vuzov i prakticheskix rabotnikov. - M.: "Sfera", 2000
27. Parens G. Agressiya nashix detey. - M., 1997
28. Psixologiya destruktivnix kultov: Profilaktika i terapiya kultovix travm //Jurnal prakticheskogo psixologa. Spes. vip. – M., 2000. – № 1-2.
29. Psixologiya i lechenie zavisimogo povedeniya / Pod red. S. Daulinga. - M., 2000.
30. Psixosotsialnaya korreksiya i reabilitatsiya nesovershennoletnix s deviantnim povedeniem / Pod red. S.A. Belichevoy – M., 1999.
31. Skoroxodova A.A. Graffiti: znachenie, motivi, vospriyatie //Psixologicheskiy jurnal, 1998. № 1. S. 144-155.
32. The Routledge Handbook of Deviant Behavior. Ed.C.D. Brya Taylor&Francis Group, 2011. 632 p.
33. To'laganova G.K. Deviant xulq psixokorreksiyasi. T. 2015.y.
34. Xell L., Zigler D. Teorii lichnosti. SPb.: Piter, 1997. – 608 s.
35. Xoll K., Lindsey G. Teorii lichnosti. M., 1998.- 796 s.
36. Змановская Е.В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. М., 2003. 288 с.
37. Клейберг Ю.А. Психология девиантного поведения: Учеб. пособие для вузов. М., 2001.
38. Менделевич В.Д. Психология девиантного поведения. Учебное пособие. СПб.: Речь, 2005. 445 с.
39. Хагуров Т. А. Введение в современную девиантологию: Учеб. Пособие. Под ред. Г.В. Драча. Ростов н/Д, 2003. 344 с.

Internet manbalar:
www.koob.ru
www.psychology.ru

MUNDARIJA

Kirish **2**
I bob. Destruktiv xulq-atvor: tushuncha va turlari, yondashuvlar **4**
1.1. Destruktiv xulq psixologiyasi fanining predmeti, maqsadi va vazifalari 4
1.2. "Normadan og'ish" va "deviant xulq-atvor" tushunchalari ta'rifi 6
II bob. Destruktiv xulq-atvor nazariyalari **16**
2.1. Destruktiv va deviant xulq-atvorni tushuntirishga asosiy yandashuvlar 16
2.1.1. Psixologiyada shaxs fenomeni 16
2.1.2. Klassik psixoanaliz va uning modifikatsiyalari 22
2.1.3. K.Yung va uning Analitik psixologiyasi 27
2.1.4. A.Adlerning "Individual psixologiyasi" 30
2.1.5. Bixeviorizm nazariyasining asosiy g'oyasi 32
2.1.6. Sotsial o'rganishlar nazariyasi 37
2.1.7. Gumanistik psixologiyada shaxs muammosining o'rganilishi 39
2.1.8. Ekzistensial psixologiyada shaxs muammosining o'rganilishi 45
2.1.9. Turli xil psixologiya maktablarining shaxs nazariyalari ... 50
2.2. Deviant xulq-atvorga ekzistensional-gumanistik yondashuvlar 65
2.3. Og'ma xulq-atvorning psixodinamik aspektlari 70
2.4. Og'ma xulq-atvor – o'rganish mahsuli sifatida 78
2.5. Og'ma xulq-atvorning tahlil qilish sxemasi 95
III bob. Ijtimoiy normalar **99**
3.1. Ijtimoiy norma haqida tushuncha 99
3.2. Ijtimoiy normaga ta'sir etuvchi omillar 100
3.3. Ijtimoiy og'ishish va uning sababalari 103
IV bob. O'smirlar xulqida biologik va psixologik asoslari **106**
4.1. Og'ishgan xulqni psixologik tasniflash 106
4.2. Axloqiy og'ishishlarni tasniflash muammosi 108
4.3. Axloqiy fenomenlarning qiyosiy tavsifnomasi 115
V bob. Agressiv xulq-atvor **117**
5.1. Agressiya va agressivlik 117
5.2. Agressivlik (tajovuzkorlik) barcha asoslarning asosi sifatida 121
5.3. Shaxs agressiv xulq-atvorining shakllanish sharoitlari 131

5.4. Agressiya va delinkvent xulq-atvor 139
VI bob. Delinkvent xulq-atvor 143
6.1. Delinkvent xulq-atvorning mazmun-mohiyati va shakllanishi 143
6.2. Delinkvent xulq-atvor shakllanishinig shart-sharoitlari 146
6.3. Antisotsial shaxs tushunchasi 150
VII bob. Suitsidal xulq-atvor 157
7.1. Suitsidal xulq tushunchasi va tipologiyasi 157
7.2. E.Dyurkgeym "O'z-o'zini o'ldirish" nazariyasi asoschisi sifatida 176
7.3. Voyaga yetmaganlar o'rtasida o'z joniga qasd qilishning nazariy sabablari, mavjud muammolari 182
7.4. O'z joniga qasd qilishning profilaktikasi 184
7.5. Suitsidal xulq-atvorning psixodiagnostikasi 189
7.6. Tibbiy-psixologik qayta tiklanish o'z joniga qasd qilishni profilaktika qilish omili 191
7.7. Suiqasdning turlari, haqiqiy suiqasdlik xulqi va suiqasdlik holatining dinamik rivojlanishi 194
7.8. Bolalar va o'smirlar suitsidining sabab va motivlari 199
7.9. O'smirlik davridagi ijtimoiy psixologik xususiyatlari xulq-atvordagi buzilishlarning namoyon bo'lish formalari 213
VIII bob. Xulq-atvorning addiktiv formalari 222
8.1. Konseptual modellar 222
8.2. Shaxs tobe axloqining omillari 226
8.3. Narkomaniya. Quvvatlovchi markazlarning shakllanishi va gedonik komponentlar bilan kechuvchi ehtiyoj sikli 231
8.4. Ichkilikbozlik haqida 246
IX bob. Psixoseksual rivojlanish xususiyatlari 250
9.1. Ruhiy-jinsiy rivojlanish deviatsiyasi 250
9.2. Jinsiy rolli axloq stereotipining buzilishi shakllari 254
X bob. Graffitining psixologik jabhalari 261
10.1. Graffiti haqida umumiy tushuncha 261
10.2. Genderning ijtimoiy tavsifi 265
10.3. Gender psixologiyasi vujudga kelish tarixi 269
10.4. Gender lingvistika muammolari 275
XI bob. Kriminal xulq-atvor 279
11.1. Delinkvent va kriminal xulq-atvor 279
11.2. Kriminal xulq-atvor 282
11.3. Huquqqa qarshi motivatsiya 289
XII bob. Shaxs og'ishgan axloqining psixodiagnostikasi 292
12.1. Xulqi og'ishgan bolalar bilan olib boriladigan psixodiagnostik ishlarning o'ziga xos jihatlari va tamoyillari 292
12.2. Deviant xulqli yoshlarning hayotiy mezonlarini tahlil qilish 292
12.3. Deviant xulqli o'smir xulq-atvor yo'nalishining tahlili 293
12.4. O'smirlarning ma'naviy-axloqiy va huquqiy me'yorlar haqidagi tushunchalari psixodiagnostikasi 295
12.5. Deviant xulqli o'smirlarning o'zaro muloqotidagi qarama-qarshiliklar va kelishmovchiliklar 297
12.6. Janjalli xulqning tashxisi 300
12.7.O'smirlarning deviant xulqqa moyilligi diagnostikasi 306
XIII bob. Shaxs og'ishgan axloqining prevensiyasi va intervensiyasi 371
13.1. Og'ishgan hulqning prevensiyasi va intervensiyasi bo'yicha umumiy tushuncha 371
13.2. Shaxs og'ishgan xulqiga ijtimoiy-psixologik ta`sir 372
13.3. Og'ishgan hulqning turli shakllarida ijtimoiy psixologik aralashuv strategiyalari 376
XIV bob. Shaxs og'ishgan xulqining psixologik korreksiyasi 382
14.1. Ijobiy sabablarni rag'batlantirish 382
14.2. Hissiy holatlarni korrektsiyalash usullari. O'z-o'zini boshqarish usullari 383
14.3. Kognitiv usul. Istalmagan axloqni so'ndirish usuli. Ijobiy axloqni shakllantirish usullari 400
XV bob. Destruktiv xulqli bolalarning ota-onalari bilan amaliyotchi psixologning faoliyati 410
15.1. O'smir va oila munosabatlaridagi ota-ona va bola munosabatlarini me`yorlashtirish bo'yicha konsultativ yordam berish usullari 410
15.2. O'smirni vaqtni to'g'ri taqsimlashga o'rgatish 414
15.3. Marginal shaxs tushunchasi va marginallik maqomi 430
15.4. Marginalning ijtimoiylashuv muammolarini o'rganishda sotsiomadaniy yondashuvlar 435
15.5. Marginallikning rivojlanishi turli og'ma norasmiy guruhlarning kengayishi (deviant xulq atvor) 444
Glossariy 451
Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati 533

OSTANOV SH.SH.

DESTRUKTIV XULQ PSIXOLOGIYASI

O‘quv qo‘llanma

Muharrir:	*G`. Murodov*
Texnik muharrir:	*G. Samiyeva*
Musahhih:	*A. Qalandarov*
Sahifalovchi:	*M. Ortiqova*

Nashriyot litsenziyasi AI № 178. 08.12.2010. Original-maketdan bosishga ruxsat etildi: 09.03.2021. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. «Palatino Linotype» garn. Ofset bosma usulida bosildi. Ofset bosma qog`ozi. Bosma tobog`i 34,0. Adadi 100. Buyurtma №124.

Buxoro viloyat Matbuot va axborot boshqarmasi
“Durdona” nashriyoti: Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko`chasi, 11-uy.
Bahosi kelishilgan narxda.

“Sadriddin Salim Buxoriy” MCHJ bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahri Muhammad Iqbol ko`chasi, 11-uy. Tel.: 0(365) 221-26-45

ISBN 978-9943-7078-8-7
9 789943 707887